

A tudománytól a forradalomig*

Akadnak olyan történelmi személyiségek, akik népszerűbbek külföldön, mint hazájukban. Ha megkérnénk egy nyugati egyetem filozófia tanszékének professzorát vagy hallgatóját, hogy nevezzen meg nem kortárs magyar születésű filozófust, biztosra vehetjük, hogy Mannheim Károly, Lukács György és Kolnai Aurél neve elhangzana. Ha a kísérletünket fordítva végezzük, és megkérjük a budapesti „utca emberét”, nevezzen meg filozófusokat, bármely korból és régióból, alighanem Szókratész, Platon, Arisztotelész, Descartes és Marx nevét azok is említének (nem feltétlenül ebben a sorrendben), akik nem végeztek filozófia tárgyú stúdiumokat. Ám valószínűleg keveseknek jutna eszébe magyar filozófus neve.

Míg Mannheim és Kolnai neve teljesen feledésbe merült a szakmabeliek, valamint a történészek és társadalomkutatók körén kívül, Lukács György neve időről időre megjelenik a nyomtatott és elektronikus sajtóban, igaz, általában nem olyan kontextusban, amely filozófiai munkásságához méltó lenne. Ha Lukács neve nagy ritkán feltűnik egy-egy napilapban, akkor sem fő művei: a *Lélek és a formák*, *A regény elmélete*, *Az ész trónfosztása*, vagy *Az esztétikum sajátosságai* állnak a középpontban. A cikkírók jobbára nem az eldologiasodás értelmezéséről vagy a lukácsi regényelméletről folytatnak épületes vitát.

* BÖCSKEI Balázs (szerk.): *A forradalom végtelensége. Lukács György politika- és társadalomtörténete*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016.

Lukács kommunistasága az, ami megmozgatja a fantáziát, és a jobboldalon szinte kizárólag ebben a dimenzióban vizsgálják a személyét. Mi sem bizonyítja ezt plasztikusabban, mint az, hogy recenzióink írása közben zajlik az aktuális „boszorkányper”, ezúttal Lukács szobra és természetesen szimbolikusan minden baloldaliság ellen.¹

Egyes jobboldaliak vagy konzervatívok számára, akik Lukács filozófiai életművét nem, ám rövid gyakorlati politikai pályafutását számontartják, ő mindig a „kommunista szörnyeteg” archetipusa marad, aki alkalmas az önelégült polgárság retteggetésére.² Sok konzervatív elismeri a filozófus életművének jelentőségét az eszmetörténetben, ám Lukács-élményüket alapvetően a brit konzervatív gondolkodás „fenegyereke”, Roger Scruton befolyásolja.³ Scruton szerint vele kezdődött a „zavaros, ám csodálatot ébresztő” marxista gazdaságtan intellektualizálása az „eldologiasodás” fogalmának központba emelésével, a „burzsoá” kultúra kritikája és lemeztelenítése, és annak a gondolatnak a súlykolása, hogy a kapitalizmus nemcsak a termelésben, hanem az emberi tudatban is kifejti káros hatását. „A kapitalizmus nemcsak a testünket, az elménket is rabul ejti”, interp-

¹ BÖCSKEI Balázs: Lukács György és a városi tér – befejezhetetlen küzdelem. *Kettős Mércse*. Forrás: http://kettosmerce.blog.hu/2017/01/26/lukacs_gyorgy_es_a_varosi_ter_egy_befejezhetetlen_kuzdelem?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201702 (Letöltve: 2017. 01. 26.)

² Lukács túlértékelt népbiztosi múltjának van egy érdekes adaléka, amelyre nem nagyon szoktak figyelni. Nem sok filozófus mondhatja el magáról, hogy bár álnéven ugyan, de irodalmi alakká vált: a konzervatív Herczeg Ferenc *Északi fény* című regényének egyik főszereplője, Ács karakterének megformálásánál az általa nem kedvelt Lukácsot használta modellként. Herczeg, aki hű maradt Tisza István konzervatív-liberális értékrendjéhez, a saját szempontjából érthetően mély elfogultsággal szerepelteti Ácsot, akit a Tanácsköztársaság cinikus és tudálékos, de az eseményeket józanul, hideg fejjel mérlegelő népbiztosaként mutat be. HERCZEG Ferenc: *Északi fény*. Magyar Könyvklub, Budapest, 1994. Lukács karaktere felbukkan az *Agitátorok* című 1969-es filmben is. Szabó István *A napfény ize* című 1999-es filmjének fiatal, zsidó származású kommunista népbiztos hőse, Sors Gusztáv ugyan foglalkozására nézve orvos, és nem filozófus, de karaktere pontosan tükrözi azt a türelmetlen, és családottságában forradalmi útra lépő polgári értelmiségi típust, amelyhez Lukács is tartozott.

³ Roger SCRUTON: *Lukács György*. In: Uő: *Mi a konzervativizmus?* Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 77–78.

retálja Lukácsot az őt nem kedvelő Scruton, aki „hősét” úgy jellemzi, miszerint „egész életében megmaradt annak, aminek indult: a Habsburg-burzsoázia visszataszító képviselőjének”.⁴

A baloldalon sem volt jobb a helyzet: a magyarországi baloldal 1990 utáni vezető pártja minden eszmei-filozófiai szálát eltépett, amely a „történeti” elődökhöz, a munkásmozgalomhoz és különösen annak forradalmi marxista irányzatához fűzte (persze ezt logikusan tette abban a világban, ahol a forradalom szitokszó, és ahol a rendszerkritikát a giddensi-blairi „harmadik út” helyettesítette). Különös módon Magyarországon rendre az önmagában is heterogén jobboldali tábor az, amely ügyeket kreál baloldali történelmi személyiségek megítélése körül (gondjunk akár a Károlyi Mihály-szobor, akár a Ságvári Endre-emléktábla ügyére), és a baloldal (amely nem kevésbé heterogén ideológiailag) fut az események után. Ebben az aszimmetrikus történet- és emlékezetpolitikai küzdelemben, ahol az egyik fél rendszeresen a kezdeményező, a másik pedig csupán a pillanatnyi dacreakciókig jut el, és többnyire fél szívvel védelmezi a baloldal hőseit, különösen fontos egy olyan könyv, amely tabudöntőgető módon hangsúlyozza a lukácsi gondolatok mai aktualitását.

Böcskei Balázs szerkesztésében és a Lukács György Alapítvány támogatásával olyan kötet jelent meg, amely talán (?) kimozdíthatja a holtpontról a filozófus életművéről szóló, mindeddig nem túl termékeny vitát. A *sine ira et studio* szemléletre garancia, hogy a könyvet a L'Harmattan Kiadó adta ki. A kötet tizenkét, túlnyomórészt filozófus és történész szerző tanulmányát tartalmazza. Többségük fiatal, ami okot adhat az optimizmusra: felnőtt egy olyan társadalomtudós és történész generáció a rendszerváltás óta, amely nem fél a régi gondolkodók és régi szövegek aktualizálásától, és megpróbálja Lukács György életművét összhangba hozni a 21. század társadalmi kihívásaival.

A filozófia nyelve „bennfentes” nyelvezet, amely sokszor nehezen értelmezhető azon olvasók számára, akik soha nem fog-

⁴ Uo. 85.

lalkoztak filozófiával. Itt különösen igaz, hogy minden kötőszó kihagyása jelentésváltozással jár együtt. Tekintettel arra, hogy egy filozófus gondolatairól igen nehéz írni a filozófiai nyelvezet átvétele nélkül, igen jó ötlet volt, hogy a szerzők hosszabb-rövidebb összefoglalásokat helyeztek el a szövegük előtt, valamint összegyűjtötték tanulmányuk kulcsszavait. Így minden fejezet három részből áll: a tanulmány legfontosabb megállapításainak vagy problémafelvetéseinek összegzéséből, a kulcsszavakból, valamint magából a tanulmányból.

A tanulmánykötetben szereplő írások tartamilag változatosak. Szigorúan vett történettudományos munkák ugyanúgy szerepelnek, mint mély filozófiai, eszmetörténeti tárgyú eszme-futtatások, vagy éppen inkább politológiai jellegű, ideológia-kritikai írások. Herbert Marcuse, Martin Heidegger, Wilhelm Dilthey, Friedrich August Hayek, egyszóval a nemzetközi filozófia nagy nevei fűződnek fel a Lukács élettörténetével kapcsolatos logikai lánkra. A szerzők tehát örvendetes módon kilépnek a magyar politikai térből, és Lukács életművét eleve nemzetközi összefüggésekben tárgyalják. A kötetben szereplő történészeknek, Bartha Eszternek, Ripp Zoltánnak és Csunderlik Péternek mindenképpen hálásabb dolga volt, mint a filozófus szerzőknek. Míg utóbbiak hosszú, akár majd egy évszázadon átívelő elemzéseket közölnek, olykor erősen megdolgoztatva az olvasót, addig Bartha, Ripp és Csunderlik egy-egy jól körülhatárolt társadalom-, politika- és eszmetörténeti témára, illetve a lukácsi élettörténet két csomópontjára szűkíti a figyelmét: az államszocializmus baloldali kritikájára a Kádár-kori munkás-ság véleménye tükrében, illetve Lukács 1956-os szerepére és az 1918-as bolsevizmusvitára.

A könyv címe arról tanúskodik – és ezt több írás gondolatmenete alátámasztja –, hogy a szerzők aktuálisnak vélik a forradalmat a 21. század elején is. Böcskei Balázs utószava nem hagy kétséget afelől, hogy a szerzők és a szerkesztő ambíciója túlmutat egy átlagos tanulmánykötet közreadásán: Böcskei hitet tesz a baloldali aktivizmus mellett, és egyúttal bírálatot fogalmaz meg azokkal a radikális társadalomelméleti szövegekkel szemben, amelyek belemerevednek a tudományosságba és

absztrakt nyelvezetbe, ahelyett, hogy gyakorlatias útmutatóként szolgálnának a baloldal számára. Ahogyan a kötet szerkesztője írja a tudományos nyelvezetet használó társadalomelméleti szövegekről, „absztraktságuk öntudatlanul is belátás: a szövegeknek nincs kapcsolatuk a közvetlenséggel, és a leírás során a kapitalizmust addig konstruálják és absztrahálják, míg nem a végén az olvasó is megnyugodhat önnön tehetetlenségében” (234.).

A szerző szerint a posztmodern kapitalizmust erősíti, ha annak képviselői számára állandóan visszaigazolást nyer a rendszer „megragadhatatlanságának és leírhatatlanságának mítosza” (234.). Ez valószínűleg így van, ám felvetődik a kérdés, hogy miért éppen Lukács életműve lenne alkalmas a tudomány és a praxis közötti ellentét áthidalására. A kötetben szereplő tanulmányok némelyike sem tesz mást, mint absztrakt nyelvezettel leírja a lukácsi gondolkört. Nem teljesen világos Böcskei utószava alapján, hogy milyen típusú forradalom is lenne kívánatos a jelenlegi kapitalizmussal szemben. Már ha egyáltalán lehet még a kapitalizmus szóval, ezzel a 19. századi, „vaskori” fogalommal leírni a szemünk láttára feltáruló, nyomasztó „szép új világot”, amelynek mindennapi jellemzője lesz a mesterséges intelligencia és a genetika forradalma, a Max Weber-i „protestáns etikát” pedig a mértéktelen (és az elite nem korlátozó) hedonizmus váltja fel.

Kiss Viktor szövege pedzegeti ugyan azt a problémát, hogy a baloldal kénytelen szembenézni új „történelmi kényszerekkel”: az emberiség 21. századi dimenzióváltásai közepette a baloldal nem lehet ugyanolyan, mint manapság, és a transzlokális, transzreális és transzhumán fordulatok elvileg többféle stratégiát, válaszlehetőséget kínálnak (az új típusú kihívásokra reflektáló baloldalt nevezi Kiss „futurobaloldalnak”) (205–207.). Kiss mégis a lukácsi nézőpont feltámasztásával érvel egy új forradalom lehetősége mellett. Kérdés, hogy egy 1885-ben született filozófus mégoly hatásos gondolatai mennyire is rendelkeznek mozgósító erővel a 21. században. Minden tisztelet és baloldali hagyományörzés mellett is, vajon nem donquijotizmus-e a rendszerkritikát régi szövegektől várni a globalizáció világfelforgató

realitásai közepette? A könyvnek azonban mindenképpen érdeme, hogy – ellentétben a mai pártszerű baloldallal – legalább kísérletet tesz arra, hogy szembenézzon a nyomasztó emberi dimenzióváltással. Aki viszont egyszerűen Lukács gondolataira, netán magánéletére kíváncsi, esetleg a korabeli társadalomba, politikai rendszerbe ágyazva, az kicsit csalódott lesz a kötet végére, hiszen többet olvashatott filozófiáról, baloldalról és napjainkról, mint magáról Lukácsról.

Összességében a recenzens gyakran érezte úgy a mai kapitalizmus kritikájával kapcsolatos írásokat olvasva, hogy ezeknek a szerzői a gombhoz varrják a kabátot, azaz mindenáron Lukács gondolataiban keresnek fogódzót a mai társadalom és gazdaság leírására. Ez a kísérlet azonban semmivel nem vezet nagyobb eredményre, mint amikor bizonyos konzervatív gondolkodók a régi korok magasztosabb(nak tűnő) etikai elveit kérik számon a mai társadalmon (éppoly jogos törekvés lehet ez is, mint a lukácsi nézőpont számonkérése a baloldalon).

Jó példa erre Losoncz Alpár és Losoncz Márk *Fasizmus, posztfasizmus, neoliberalizmus* című tanulmánya. A szerzőpáros finoman szólva is provokatív és vitatható tanulmánya kizárólag Herbert Marcuse, a Frankfurti Iskola neves személyisége, a '68-as diáklázadók egyik etalonja és Lukács alapján mutatja be a fasizmus és a liberalizmus állítólagos rejtett közös lényegét. Ennek az ideológiai iránytűválasztásnak ára van, mert a tanulmány tartalma és konklúziója féloldalassá válik. Ugyanis például alapvetően értik félre Friedrich August Hayek munkásságát, ironikus módon olyanokkal osztozva a tévedésben, mint Margaret Thatcher és Ronald Reagan (164.).

A neves osztrák-angol közgazdász és filozófus *Út a szolgasághoz* című művében nem a szociális gondoskodást kifogásolja – szemben azzal, ahogyan Hayek dühös bírálói és neoliberális rajongói egyaránt vélik –, hanem a tervezés ellen emel szót. Hayek művében nem hagy kétséget afelől, hogy a kapitalizmus sem jobb, mint a szocializmus, ha tervezőirodák és társadalommérnök technokraták hoznak döntéseket az emberek feje fölött. Mi több, Hayek meg is védi azokat a szocialistákat, akik a Munkáspártban szembeszálltak a brit imperialista sajtó uszi-

tásával a búr háború idején.⁵ Hayek kíméletlenül támadta a szocialista rendszereket, de legalább annyira a fasizmust és a náciizmust is. Az, hogy Carl Schmitt, Hitler kedvenc jogtudósa hivatkozott Hayekre, nem meggyőző érv a hayeki (neo)liberalizmus és a nemzetiszocializmus rejtett közös lényege mellett (164.). Hayek már csak azért sem vádolható a fasizmus szál-láscsinálásával, mert az *Út a szolgasághoz* tanúsága szerint részvétel figyelte a szocialista pártok felörlődését a náciizmus árnyékában.

Ez a részlet is alaposabb kifejtést igényelt volna: „Nem véletlen, hogy a fasizmus/náciizmus azon országokban (Németország, Olaszország, Spanyolország) kapott leginkább erőre, amelyekben a kommunista és anarchista mozgalmak a legtömegesebbek voltak, ez a tény még inkább a fasizmusok preventív funkciójáról árulkodik.” (166.) Ez tipikus ökológiai tévkövetkeztetés: két tény önkényes oksági viszonyba állítása. Ha ilyen egyszerű lett volna az összefüggés a kommunista, anarchista mozgalmak számossága és a fasizmus kialakulása között, akkor felvetődik a kérdés: miért nem az 1919-es Oroszországban alakult meg és nőtt ki egyfajta (proto)fasizmus vagy kvázi fasizmus, hiszen ott valóban tömeges kommunista és anarchista mozgalomra reflektálhatott volna (nem tagadva, hogy a fehérgárdista tábornokok soraiban esetleg lett volna igény egy hasonló „modern” mozgalomra)! Losonc Alpár és Losonc Márk nem foglalkoznak azzal, hogy a német, olasz vagy spanyol társadalom és pártrendszer egyéb jellegzetességeinek volt-e szerepe a fasizmus hatalomra kerülésében.

Sokkal meggyőzőbb Csunderlik Péter tanulmánya, aki egy időben és térben is szűkebb, ezért könnyebben befogadható sze-

⁵ Ahogyan Hayek írja: „[...] sohasem marasztaltam el a szocialista pártokat amiatt, hogy szántsándékkal totalitárius rendszer létrehozatalára törekedtek volna, de még azzal a gyanúval sem éltem, hogy a régi szocialista mozgalmak vezetőiben valaha is éltek volna ilyen hajlamok.” Csupán annyit írt, hogy a „szocialista tervezés előre nem látott, ám elkerülhetetlen következményei olyan helyzetet idéznek elő, amelyben – ha ugyanezek a politikai megoldások továbbra is érvényesülnek –, végül is a totalitárius erők kerekednek felül.” Friedrich A. HAYEK: *Út a szolgasághoz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. XVII. A búr háborúk megítéléséről ír: HAYEK: Uo. 194.

letet választott tárgyául. A tanulmány tartalmilag is a leginkább kiforrott szövegek közé tartozik. A fiatal történész, aki doktori disszertációját a Galilei Kör történetéből és recepciótörténetéből írta, szellemesen vázolja fel Lukács és a *Szabadgondolat* nevezetes bolsevizmusvitáját. A szerző meggyőzően ábrázolja Lukács „annus mirabilisé”-t, amikor a filozófus pályája véglegesen eldőlt. Csunderlik kitér Lukács etikafogalmának változására is, amely mintegy magyarázza az éles váltást: miként lett a bolsevik logikát ostorozó Lukácsból a kommunista eszme híve – haláláig. Lukács esetében a kulcsfogalom a „negatív felelősség”, amely szerint az egyén felelősséggel tartozik mások bűneinek megakadályozásáért, és e logika mentén „a Poroszlón katonáit tizedeltető politikai biztos [ti. Lukács – P. Á.] nem bűnösebb, mint a Belga-Kongó kiirtásáról reggeli újságolvasás közben hümmögve tudomást vevő és továbblapozó polgár” (78.). Lukács levonta önmaga számára a maga által felállított kemény etikai rendszer konzekvenciáit, amikor vállalta a népbiztosságot a Tanácsköztársaságban, és vállalta egyúttal a terror támogatását is. Csunderlik empatikus módon nyitva hagyja a kérdést, hogy Lukács a Paradicsomba jutott-e, de csak egyetértően idézhetjük tanulmánya utolsó mondatát: „Lukács Györgynek helye van a nemzeti emlékezetben” (79.).

Összességében megállapítható, hogy olyan könyv született, amely kimozdíthatja statikus pozíciójából a Lukács körüli vitákat. A baloldali gondolkodók valószínűleg hosszú évekig elemzik és vitatják a tanulmánykötet szövegeit. Az már problematikusabb, hogy a pártszerű baloldal miként reagál a kötetben megfogalmazódó stratégiaváltási javaslatokra (itt megint csak elsősorban Kiss Viktor írására gondolhatunk). Félő, hogy a kötet globalizációkritikai mondanivalója belefut a hazai baljobb perpatvarok kakofóniájába. Minden gondolkodó ember felelőssége, hogy ne így legyen.